

เศรษฐกิจพอเพียง : เป้าหมายและเกณฑ์ตัดสินคุณค่า

*วันวร จະนุ

1. คำนำ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นหนึ่งในหลักการทางเศรษฐกิจที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างมากในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมา(2540-ปัจจุบัน) เนื่องจากสังคมไทยประสบปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากท่ามกลางสภาวะดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตและแนวทางในการแก้ปัญหาให้แก่พสกนิกรชาวไทยเพื่อฝ่าวิกฤติเศรษฐกิจไปให้ได้ และแนวทางนั้นคือหลักการเศรษฐกิจพอเพียง หลักการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะเพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดนานกว่า 25 ปี¹ ก่อนที่สังคมไทยจะเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ แต่สังคมไทยเพิ่งมาให้ความสนใจหลังจากเกิดวิกฤติการณ์ดังกล่าวแล้ว เข้าทำนองที่ว่า “ไม่เห็นโลงศพ ไม่หลั่งน้ำตา” นั่นเอง

หลักการเศรษฐกิจพอเพียง มีการกล่าวถึงในหลายแง่มุม ทั้งด้านแนวคิดและการนำมาปฏิบัติ

มีการประชุม สัมมนาหลายครั้งในระยะเวลาที่ผ่านมา และมีผลสรุปออกมาทั้งด้านแนวคิดและการนำมาปฏิบัติในระดับต่าง ๆ ทั้งด้านปัจเจกบุคคลและสังคม บทความนี้ผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นว่าหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายอย่างไรหรือมีอุดมคติอย่างไร และมีเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าอย่างไรทั้งในด้านเป้าหมายของบุคคลและสังคม

บทความนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์หลักการเศรษฐกิจพอเพียงในทางปรัชญาเน้นด้าน จริยศาสตร์ บทสรุปที่ได้จะเป็นการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง การประเมินคุณค่าในทางปรัชญาผลที่ได้จะเป็นการบอกว่า “อะไรควรเป็นอย่างไร” ไม่ใช่ “อะไรต้องเป็นอย่างไร” การบอกว่าอะไรควรเป็นอย่างไรนั้น เป็นผลมาจากชุดการอ้างเหตุผลเป็นสำคัญ มีเนื้อหาและข้อเท็จจริงเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์และแสดงเหตุผล

*อาจารย์กลุ่มวิชาปรัชญาและตรรกศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต : อ.ม. (ปรัชญา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

¹ผู้สนใจโปรดดูพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องในโอกาสต่าง ๆ ใน อภิขัย พันธเสน เอกสารประกอบการสัมมนา, เศรษฐกิจพอเพียง : เศรษฐศาสตร์พอเพียงของในหลวง กับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์, จัดโดย Thailand Development Research Institute Foundation (T.D.R.I) ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน, 18-19 ธันวาคม 2542, หน้า 1-10.

2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นเรื่องยากพอสมควรที่จะสรุปหลักการเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้ได้รับความรัดกุม เนื่องจากมีกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายครั้งในโอกาสต่าง ๆ กัน ทั้งพระราชดำรัสโดยตรงและพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้อง ทำให้มีการตีความเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตามได้มีความพยายามที่จะประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสให้เป็นหลักการเดียวกัน และเสนอขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เป็นหลักการที่เห็นร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ

เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี²

ด้วยแนวคิดดังกล่าวเราจะเห็นว่า แกนกลางของแนวคิดทั้งหมดคือ คำที่ว่าทางสายกลาง โดยเป็นทางสายกลางที่เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

1. วัตถุหรือเศรษฐกิจ
2. จิตใจหรือการมีคุณธรรมต่าง ๆ
3. ความรู้หรือความเห็น

ทั้งสามข้อดังกล่าว เป็นทางสายกลาง ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและสังคม นั่นคือ การกระทำต่าง ๆ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเป็นแบบทางสายกลางทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคมหรือระดับชาติ ความมีคุณธรรมที่ดีงามทุกอย่างจะต้องเป็นค่านิยมของปัจเจกบุคคลและจะต้องเป็นค่านิยมของสังคมหรือชาติด้วยการแสวงหาและนำความรู้มาใช้ในเรื่องต่าง ๆ จะต้องมีความรอบคอบหรือพิจารณาอย่างรอบด้าน

ทางสายกลางทั้งสามข้อดังกล่าวนี้ มีความสัมพันธ์ต่อกัน กล่าวคือ เราต้องนำความรู้ที่ได้รับ การพิจารณาอย่างรอบคอบมาใช้อย่างมีคุณธรรมที่ดีงาม เพื่อให้เกิดผลผลิตต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น ปัจจัย 4 หรือเครื่องมือเครื่องใช้อื่น ๆ เพื่อความสมดุลในชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม

ด้วยลักษณะดังกล่าว ทำให้หลักการเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่หลักการทางเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ได้เกี่ยวข้องกับทุกเรื่องที่สำคัญนั่นคือ เรื่องของปัจเจกบุคคล สังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และศาสนา พูดกันง่าย ๆ หลักเศรษฐกิจพอเพียง คือวิถีชีวิตทั้งหมดของคน ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและสังคมนั่นเอง ด้วยเหตุนี้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

²เอกสารประกอบการสัมมนา, เศรษฐกิจพอเพียง, จัดโดย Thailand Development Research Institute Foundation (T.D.R.I) ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน, 18-19 ธันวาคม 2542, หน้า 3.

จึงเปรียบเสมือน ลัทธิทางสังคม ที่มีทั้งแนวคิด หลักการปฏิบัติ และต้องมีบุคลากรในการเผยแผร์ เพื่อให้เกิดผลจริงปฏิบัติของสังคม

3. เป้าหมายหรืออุดมคติและเกณฑ์ ตัดสินของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ด้วยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว ถ้าจะถามว่าอุดมคติของหลักปรัชญานี้ คืออะไร เป็นเรื่องยากพอสมควรที่จะชี้ชัดลงไปว่าคืออะไร ซึ่งไม่เหมือนกับอุดมคติทางปรัชญาหรือศาสนาที่เป็นหลักการ³ อย่างไรก็ตามเราก็สามารถตีความได้ว่ามีอุดมคติอย่างไร ได้โดยการอาศัยความสอดคล้อง และเนื่องจาก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เกี่ยวข้องกับหลักการทาง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และศาสนา ทำให้เราสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักการต่าง ๆ เหล่านั้นได้

จากหลักการทางสายกลางสามข้อที่ได้กล่าวมา ทำให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเกี่ยวข้องกับหลัก มัชฌิมาปฏิปทา ของพุทธศาสนา⁴ อย่างลึกซึ้ง หรืออาจกล่าวได้ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น คือ หลักการที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานั้นเอง หลักการทางสายกลางนี้ไม่ได้หมายความว่า เป็นการ ยืนอยู่ตรงกลางระหว่างสิ่งใดก็ตามที่สุดขั้วทั้งสองด้าน แต่หมายถึง แนวทางที่ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งสุด ขั้วสองด้าน นั่นคือ ไม่ว่าจะมีความระมัดระวังก็ตาม

หากจะถือว่าเป็นทางสายกลางแล้วหลักการนั้นมีเกณฑ์ อยู่ว่าจะต้องไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งไม่พึงปรารถนาของ มนุษย์สองอย่าง นั่นคือ จะต้องไม่ไปเพิ่มพูนกิเลส และจะต้องไม่นำไปสู่ความทรมาน เนื่องจากทั้ง กิเลสและความทรมานล้วนเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความทุกข์ แสนสาหัสทั้งสิ้น

นั่นย่อมหมายความว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือหลักการทางสายกลางทางด้าน วัตถุ จิตใจ และความรู้หรือความเห็น โดยทั้งเรื่องวัตถุ จิตใจ และความรู้ ซึ่งทั้งหมดจะต้องไม่ไปเพื่อการส่งเสริม ให้เกิดกิเลสและความทุกข์ทรมานนั่นเอง

มองในแง่หนึ่งดูเหมือนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีเป้าหมายอยู่ที่ความสุขแต่เป็นความสุข ที่ไม่ใช่การไปเพิ่มพูนกิเลส เพราะความสุขอันนั้น จะเป็นความสุขในระยะเวลานั้น ๆ และจะนำไปสู่ความทุกข์ทรมานในที่สุด แต่เป็นความสุขที่เกิดจากการ ลดกิเลสแต่การลดกิเลสไม่ใช่การนำไปสู่ความทรมาน ทั้งร่างกายและจิตใจ แต่เป็นการลดกิเลสเพื่อมุ่งไปสู่ เป้าหมายที่ยิ่งใหญ่กว่า หากมองจากมุมมองของ พุทธศาสนา เป้าหมายอันนั้นคือ นิพพานหรือการมี ปัญญานั้นเอง เนื่องจากพุทธศาสนามองว่า กิเลสและความทรมานเป็นอุปสรรคที่สำคัญ มีแต่ทางสายกลาง เท่านั้นที่มุ่งไปสู่นิพพานได้ และเป็นความสุขที่แท้จริง

สรุปได้ว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อเรื่องเป้าหมายของชีวิตอยู่ที่

³ผู้สนใจเรื่องอุดมคติของมนุษย์ในระดับหลักการโปรดดูรายละเอียดใน วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหา จริยธรรม . (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2526)

⁴หลักการเรื่องทางสายกลางเป็นหลักการสำคัญอย่างหนึ่งในพุทธศาสนาแต่ไม่ได้หมายความว่าในศาสนาอื่น ๆ จะไม่มีหลักการนี้ ขึ้นอยู่กับการตีความและผู้เขียนคิดว่าในศาสนาอื่น ๆ ก็น่าจะมีหลักการนี้เหมือนกัน เนื่องจากความคิดที่ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ กิเลสและความทรมานนั้น ศาสนาต่าง ๆ ในโลกนี้ล้วนแต่มีหลักการเหล่านี้ทั้งสิ้น ถ้าเรามองข้ามเรื่องภาษาและความเชื่อในศาสนาใด ศาสนาหนึ่งเราอาจเห็นลักษณะร่วมบางอย่างของแนวคิดนี้ ซึ่งหากมีโอกาสเราอาจจะได้รับรู้จากผู้รู้ในศาสนาอื่น ๆ ที่จะนำเสนอ ในโอกาสต่อไป

นิพพาน (ในมุมมองของพุทธศาสนา) เป็นเป้าหมายสูงสุด ไม่ใช่ความเชื่อที่เป็นแบบสุขนิยม (hedonism)⁵ ที่เชื่อว่า ความสุข ความสบาย โดยเฉพาะในทางร่างกาย เป็นเป้าหมายสูงสุดหรือเป็นเป้าหมายสุดท้ายแต่นิพพานมีความใกล้เคียงกับหลักปรัชญาแบบวิมุตตินิยมและปัญญานิยมมากกว่า

ปรัชญาวิมุตตินิยม คือ “กลุ่มความคิดทางปรัชญาที่เห็นว่าความสงบของจิตและการหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งดีที่สุด”⁶ แนวคิดลักษณะนี้

เราจะพบเห็นเสมอในศาสนาต่าง ๆ เช่น พุทธศาสนา ศาสนาฮินดู หรือแม้แต่ศาสนาคริสต์ คำว่า “วิมุตติ” มีความหมายกว้าง ๆ ได้แก่การหลุดพ้นจากความทุกข์ในโลกนี้แล้วเข้าถึงความสุขอันเป็นนิรันดร์ในบาง “มิติ” ที่ศาสนาต่าง ๆ สอนเอาไว้ ในฐานะจุดหมายสูงสุดในชีวิต พุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า นิพพาน ศาสนาฮินดูเรียกว่าพรหมัน ส่วนศาสนาคริสต์ เรียกว่า สวรรค์ หรือ ดินแดนของพระเจ้า⁷

ส่วนปรัชญาปัญญานิยม เชื่อว่า การแสวงหาปัญญาเพื่อเข้าใจโลกและชีวิตเป็นสิ่งดีที่สุดอาจเกิดคำถามว่า แล้วการแสวงหาปัญญานั้นมีลักษณะอย่างไร ปรัชญาปัญญานิยมจะตอบว่า

ปัญญาที่ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ไม่ใช่ความเฉลียวฉลาด ไม่ใช่ไหวพริบ ไม่ใช่วิชาการ หรือ ความรู้ที่ได้จากสถานศึกษาหรือตำรับตำรา หากแต่ คือสมรรถนะ ที่เข้าใจโลก และ

ชีวิต คำว่า “เข้าใจ” กับ “รู้” มีความหมายต่างกัน คนบางคนที่เรียนหนังสือมากมายอาจมีความรู้มากมายเกี่ยวกับชีวิต แต่ไม่แน่ว่าเขาจะเข้าใจชีวิต.. การใช้ชีวิตจะค่อย ๆ บอกเราเองว่า ชีวิตคืออะไร แต่ความเข้าใจชีวิตนี้ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดกับคนทุกคนที่ใช้ชีวิตไปนาน ๆ เพราะหากเป็นเช่นนั้น ก็ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่ปัญญานิยมจะต้องเรียกร้องการใช้ชีวิตแบบปัญญานิยม ความเข้าใจชีวิตจะเกิดก็ในคนที่เรียนรู้ชีวิตผ่านใจ (หรือการคิดที่ไม่ใช่แบบกลไกอย่างแท้จริง หากแต่ต้องการคิดด้วยชีวิต และความรู้สึกคิดอย่างเป็นมนุษย์ ไม่ใช่คิดอย่างคอมพิวเตอร์ คำว่าใจในที่นี้ใช้ในความหมายที่ตรงกันข้ามกับสมอง⁸

ปรัชญาปัญญานิยม ใฝ่มนุษย์เราเรียนรู้ชีวิตและเข้าใจความเป็นไปของชีวิต โดยใช้ปัญญาเพื่อจะค้นพบความจริงของชีวิต และการพบความจริงนี้เองที่จะทำให้มนุษย์มีความสุขที่แท้จริง ลักษณะความคิดบางอย่างของปรัชญาปัญญานิยม คล้ายคลึงกับปรัชญาวิมุตตินิยมเช่นเดียวกัน นักปรัชญาที่ถือว่าเป็นตัวแทนปรัชญาปัญญานิยมบางคน เช่น โสเครตีส เพลโต เชื่อว่าปัญญาของมนุษย์เมื่อดำเนินไปถึงจุดหนึ่งจะทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจโลกและชีวิต “โดยที่ความเข้าใจนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับความหลุดพ้นจากอำนาจความรู้สึก ไม่ว่าในเชิงบวกหรือลบ พุทธศาสนาก็เชื่อว่า ปัญญาคือที่มาของความหลุดพ้น”⁹ อย่างไรก็ตาม

⁵ ผู้สนใจดูรายละเอียดเรื่องปรัชญาสุขนิยมโปรดดูวิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม.

(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ , 2526) หน้า 29.

⁶ วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, หน้า 51.

⁷ สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหา : ความจริงและความหมายของชีวิต

(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2538), หน้า 89.

⁸ สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต, หน้า 97-98.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97

ความแตกต่างระหว่างวิมุตตินิยมกับปัญญานิยม คือวิมุตตินิยมเน้นการใช้ชีวิตแบบปล่อยวางเพื่อเอาชนะตนเองในขณะที่ปัญญานิยมไม่เน้นการปฏิบัติตนเพื่อให้อยู่เหนือโลกเช่นนั้น ชาวปัญญานิยมก็เหมือนกับสุขนิยม ที่ยังใช้ชีวิตแบบคนปกติธรรมดาทั่วไป หากแต่ปัญญานิยมเสนอวิถีชีวิตแบบใช้ปัญญาไตร่ตรองความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น¹⁰

ลักษณะวิถีชีวิตของคนที่เชื่อแบบปรัชญาปัญญานิยม จึงมีลักษณะ เข้าร่วมกับสังคม ไม่หนีโลกแต่ตรวจสอบสังคม ไม่ยอมตามกระแสสังคม (ซึ่งมักจะมีลักษณะปรัชญาสุขนิยม) โดยไม่ได้ใช้สติปัญญา ไตร่ตรอง ไม่เน้นความสุขในโลกหน้า แต่ก็ไม่ขัดแย้งกับความคิดอันนั้น ปรัชญาปัญญานิยม จึงดูเหมือนจะเป็นแนวคิดที่ใกล้เคียงกับปรัชญาวิมุตตินิยม และไม่ขัดแย้งกันเพียงแต่เน้นแนวทางปฏิบัติบางลักษณะแตกต่างกันเท่านั้น

จึงเห็นได้ว่าถ้าเรามองในระดับสูงสุด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสอดคล้องกับอุดมคติทางปรัชญาแบบวิมุตตินิยมและปัญญานิยม โดยเฉพาะถ้าเรามองในระดับสังคมโดยไม่ต้องกล่าวถึงศาสนามากนัก เราจะพบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสอดคล้องกับปรัชญาปัญญานิยมมาก แต่ที่แน่ๆ ไม่ใช่ปรัชญาสุขนิยม เนื่องจากปรัชญาสุขนิยมมีความขัดแย้งกับแนวคิดทางสายกลาง เพราะว่าสุขนิยมมีความโน้มเอียงไปในทางส่งเสริมกิเลสมาก การมุ่งแสวงหาความสุขนั้นมิได้ไม่จำกัดทั้งคุณภาพและปริมาณ ทำให้มีโอกาสไปทำให้เกิดกิเลสหรือความต้องการมากเป็นการสุดขีดไปทางใดทางหนึ่ง ไม่ใช่ทางสายกลาง

อย่างไรก็ตามการกล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ นิพพานไม่ได้

หมายความว่า จะให้มีการใช้หลักการนี้โดยมุ่งไปที่การละกิเลสเพื่อให้ทุกคนมุ่งไปที่นิพพานอย่างเดียว แต่หมายความว่าในทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องของมนุษย์ทั่วๆ ไปนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ไม่ขัดแย้งกับเป้าหมายสูงสุดอันนั้น เพราะหากขัดแย้ง แสดงว่าเราไม่ได้ใช้หลักการเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการที่สอดคล้องกับปรัชญาวิมุตตินิยมและปัญญานิยม ไม่ใช่สุขนิยม ดังได้กล่าวมา และในปรัชญาวิมุตตินิยมและปัญญานิยมนั้นในรายละเอียดก็มีหลักการที่เกี่ยวข้องกับสังคมเช่นเดียวกัน เช่น พุทธศาสนาก็มีหลักปฏิบัติทางสังคม และในปัจจุบันนี้ได้มีการทำวิจัยในเรื่อง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม พุทธศาสนา (และศาสนาอื่นๆ ที่จัดอยู่ในปรัชญาวิมุตตินิยมและปัญญานิยม) และมีข้อสรุปออกมามากมาย ผู้เขียนคิดว่า หากสังคมไทยมีความต้องการที่จะใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชาติจริง เราก็มีความรู้ที่จะวางหลักการในเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นในระดับโครงสร้างทางสังคมได้

ด้วยข้อสรุปดังกล่าวทำให้เราอนุมานหลักการต่างๆ ที่ตามมาให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาสูงสุดดังกล่าวหลักการต่างๆ ที่ตามมา เช่น หลักการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น ซึ่งน่าสนใจว่าเราจะวางหลักการเหล่านั้นภายใต้หลักปรัชญาดังกล่าวได้อย่างไร จึงเป็นคำถามที่เราต้องช่วยกันแสวงหาคำตอบกันต่อไป

ผู้เขียนที่จะเสนอหลักการหนึ่งที่น่าสนใจ โดยอาศัยความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว นั่นคือ หลักการทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

¹⁰เรื่องเดียวกัน.

หลักการทางเศรษฐกิจมีประเด็นต่าง ๆ มากมาย ในบทความนี้ผู้เขียนจะพิจารณาเฉพาะเรื่องแนวคิดในทางเศรษฐกิจหรือลัทธิทางเศรษฐกิจว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั้นควรจะพัฒนาไปสู่แนวคิดในทางเศรษฐกิจอย่างไร โดยยังรักษาคุณค่าในอุดมคติในข้างต้นไว้ได้โดยไม่บิดเบือนหลักการ

ในปัจจุบันได้มีนักคิดในทางเศรษฐกิจได้พยายามนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในทางเศรษฐกิจ และนำไปสู่การปฏิบัติจริงในทางสังคม แนวคิดต่าง ๆ เหล่านั้นพอจะแยกได้กว้างได้สองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ

กลุ่มแรกอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ใช้อยู่ในประเทศไทยหรือเกือบทั่วโลกในปัจจุบันซึ่งมีฐานความคิดมาจากลัทธิเสรีนิยมและลัทธิทุนนิยม¹¹

กลุ่มที่สองอธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่อยู่เหนือแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักหรือไม่สอดคล้องกับลัทธิเสรีนิยมและทุนนิยม¹²

กลุ่มแรกตีความปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยเชื่อว่า ในระบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน สามารถปรับเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้ นั่นคือ

เศรษฐกิจพอเพียง คือการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ (budget constraint) และแนวทางในการบริหารความเสี่ยง (risk management) โดยมีการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุล ทั้งนี้เพราะจะต้องคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนกับประสิทธิภาพ นั่นคือ ถ้าหากไม่พึงพาทักษะภายนอกนักก็ยังสามารถลดความเสี่ยงได้มาก แต่ก็จะเสียโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์ในแง่ของประสิทธิภาพที่ได้รับเพิ่มขึ้น จากการที่แต่ละฝ่ายเน้นความชำนาญเฉพาะอย่างแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกัน หรืออาจจะเปรียบเทียบระหว่างการบริหารภาคและการลงทุน... ขึ้นอยู่กับว่าสามารถควบคุมกลไกที่ทำงานของตลาดหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้น การค้ากับต่างประเทศหรือการใช้เทคโนโลยีไม่ได้หมายถึงการสูญเสียการควบคุมโดยอัตโนมัติ หากแต่ขึ้นอยู่กับกฎกติกาที่ตกลงกันไว้¹³

¹¹สังคมไทยเป็นสังคมที่ใช้หลักการทางสังคมและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและทุนนิยมเป็นหลัก ถึงแม้ว่าจะมีบางส่วนเป็นแบบผสมระหว่างรัฐสวัสดิการกับเสรีนิยมอยู่บ้าง แต่ไม่ใช่ในหลักการที่เป็นประเด็นหลักพิจารณาได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจหรือนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล ที่เน้นการส่งเสริมตลาดเสรีและการลงทุนของเอกชน ซึ่งเป็นประเด็นหลักของเสรีนิยมและทุนนิยม เสรีนิยมกับทุนนิยมมีความแตกต่างกันแต่โดยส่วนใหญ่ถ้าประเทศใดใช้ระบบเสรีนิยมมักจะเกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสมอรวมทั้งสังคมไทย เนื่องจากการที่รัฐเข้าไปแทรกแซงน้อยปล่อยให้ระบบตลาดทำงานของมันเอง สุดท้ายจะมีการผูกขาดโดยกลุ่มทุนขนาดใหญ่เสมอ เนื่องจากการแสวงหากำไรมาก ๆ ทำให้มีทุนที่แข็งแกร่งขึ้นโดยรัฐไม่สามารถควบคุมได้เพราะขัดแย้งกับระบบเสรีนิยมนั่นเอง บทความนี้ผู้เขียนจึงใช้คำว่าเสรีนิยมและทุนนิยมไปพร้อม ๆ กันเนื่องจากมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

¹²ผู้สนใจโปรดดูการแบ่งกลุ่มความเห็นของนักคิดต่าง ๆ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดย อภิชัย พันธเสน เอกสารประกอบการสัมมนา, เศรษฐกิจพอเพียง : เศรษฐศาสตร์พอเพียงของในหลวง กับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์, จัดโดย Thailand Development Research Institute Foundation (T.D.R.I) ณ โรงแรมแอมบาสเตอร์ ซิตี้ จอมเทียน, 18-19 ธันวาคม 2542, หน้า 9-13.

¹³อภิชัย พันธเสน เอกสารประกอบการสัมมนา, เศรษฐกิจพอเพียง : เศรษฐศาสตร์พอเพียงของในหลวง กับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์, หน้า 12-13.

จะเห็นได้ว่าการตีความและปรับใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นนี้ เป็นประเด็นที่แคบมาก เพราะไม่ได้สนใจประเด็นเรื่องทางสายกลางเรื่องจิตใจและความรู้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องอุดมคติ เพราะว่าอุดมคติของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักทางสายกลางทั้งทางเศรษฐกิจจิตใจ และความรู้ และมีเป้าหมายอยู่ที่การลดกิเลส การยอมรับในระบบตลาดแบบเสรีและทุนนิยมนั้นไม่มีหลักประกันในเรื่องความเพียงพอ เพราะคนที่อยู่ในระบบนี้ต้องมุ่งแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายสูงสุด เพราะในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจะมีการแข่งขันกันด้วยราคา (price) ในตลาดโดยมีกำไรเป็น (profit) เป็นสิ่งจูงใจและเป็นแรงเสริมกระตุ้นกระตุ้นให้มีการขยายธุรกิจ¹⁴ ตัวกำไรสูงสุดนี้เองที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อหลักทางสายกลาง เนื่องจากการแสวงหากำไรเป็นเป้าหมายหลักมีแนวโน้มที่สอดคล้องกับการส่งเสริมในมีการสะสมและไปเพิ่มกิเลสนั่นเอง การมองเศรษฐกิจพอเพียงโดยเน้นเฉพาะความรอบคอบในเรื่องความเสี่ยงเป็นหลักนั้น ไม่เพียงพอ เพราะสุดท้ายแล้วเรามีความรอบคอบไปก็เพื่อกำไร

ดังนั้น ถ้าเราต้องการให้เศรษฐกิจพอเพียงมีผลในทางปฏิบัติในระดับชาติที่หลาย ๆ คนคาดหวัง ผู้เขียนคิดว่าไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในระบบเสรีนิยมและทุนนิยม เพราะหากรัฐมีการส่งเสริมระบบเสรีนิยมและทุนนิยมเช่น มีการส่งเสริมตลาดเสรี ส่งเสริมการลงทุน เน้นการส่งออกเพื่อแข่งขัน เพื่อจะได้มีรายได้หรือกำไรมากๆ แล้ว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้ในระดับปัจเจกชนหรือชุมชนส่วนน้อยเท่านั้น แต่ไม่มีทางเกิดขึ้นได้ในระดับชาติ และที่สำคัญ

การที่สังคมไทยเกิดวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ และการที่เราไม่สามารถป้องกันตัวเองให้มีความยั่งยืนในทางเศรษฐกิจได้ก็เกิดขึ้นในระบบเสรีนิยมและทุนนิยม แสดงว่าการเน้นระบบเสรีนิยมและทุนนิยมกับสังคมไทย อาจมีปัญหาบางอย่างในด้านความไม่สมบูรณ์ของหลักการ

กลุ่มที่สองเชื่อว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการทางเศรษฐกิจที่อยู่เหนือแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน กลุ่มนี้เชื่อว่า

เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง การลดความอยากลงมาสู่ระดับที่พึ่งพาตนเองได้พอเพียง เป็นสิ่งเดียวกับภูมิปัญญาไทย และเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ...เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งพาตนเอง เป็นเรื่องของเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอยู่แบบชุมชน ไม่ได้อยู่แบบปัจเจกชน ทั้งนี้ความสัมพันธ์ของปัจเจกชนนั้น มิได้มีเฉพาะมิติที่เป็นความสัมพันธ์กับตลาดเท่านั้น แต่เป็นความสัมพันธ์ต่อครอบครัวและชุมชนในมิติอื่นๆ ...ดังนั้นถ้าจะทำความเข้าใจกับเศรษฐกิจพอเพียง นักเศรษฐศาสตร์จะต้องหันเหความสนใจจากระบบทุนและการศึกษา ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในบริบทของตะวันตกซึ่งเน้นปัจเจกชน มาสนใจระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานระบบเศรษฐกิจของไทย¹⁵

จะเห็นได้ว่ากลุ่มนี้ตีความเศรษฐกิจพอเพียงที่ครอบคลุมทั้งด้านวัตถุ จิตใจ และความรู้หรือความเห็น โดยอิงแนวคิดทางศาสนา และไม่ให้ความสำคัญกับระบบตลาดเสรีและระบบทุนนิยม แต่ให้ความสำคัญกับ

¹⁴ ทับทิม วงศ์ประยูร, ประวัตินิพนธ์และลัทธิเศรษฐกิจ (กรุงเทพมหานคร : วิ.เจ. พรินต์ติ้ง, 2536), หน้า 157.

¹⁵ อภิชาติ พันธเสน เอกสารประกอบการสัมมนา, เศรษฐกิจพอเพียง : เศรษฐศาสตร์พอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์, หน้า 10.

ระบบชุมชนนิยมที่เน้นการพึ่งพาตนเองของชุมชน เป็นสำคัญ กลุ่มนี้ตีความโดยสอดคล้องกับปรัชญาทางสายกลางของเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเน้นทางสายกลาง ซึ่งเป็นการไม่ไปส่งเสริมกิเลสและความทุกข์ทรมาน ทั้งวัตถุ จิตใจ และความรู้ นั่นคือ มีความพอประมาณในทางวัตถุ มีความซื่อตรง ความไม่โลภ และความไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นคุณธรรมในทางจิตใจ และเน้นการแสวงหาความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของเราเอง

ดังนั้น ถ้าสังคมไทยเชื่อว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางรอดในระดับสังคม และทำให้สังคมไทยมีความยั่งยืนในทางเศรษฐกิจ เราควรสนับสนุนแนวคิดของนักคิดกลุ่มที่สองดังกล่าว เพราะแนวคิดนี้จะสามารถดำรงไว้ซึ่งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ดีที่สุด เราไม่สามารถจะประนีประนอมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบเสรีนิยมและทุนนิยมได้ เพราะมีความแตกต่างกันในหลักการที่สำคัญหากเราเลือกใช้เศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่ภายใต้ระบบและโครงสร้างแบบเสรีนิยมเหมือนเดิม โดยปรับใช้ตามความเหมาะสม หากเป็นไปตามแนวทางนี้ เศรษฐกิจพอเพียงจะเกิดขึ้นได้ในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับครอบครัวเท่านั้น แต่จะไม่เกิดขึ้นในระดับชาติเพราะเราไม่ได้เปลี่ยนโครงสร้างที่สำคัญ

ผู้เขียนคิดว่าด้วยเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้น ถ้าเราต้องการให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นในระดับชาติเรามีทางเลือกอยู่สองทางในเรื่องนี้คือ

1. ปรับเปลี่ยนโครงสร้างแบบเสรีนิยม โดยคงไว้ซึ่งปรัชญาเสรีนิยม¹⁶ แต่ควบคุมไม่ให้ระบบ

ทุนนิยมแสดงบทบาทมากจนเกินไป เช่น การออกกฎหมายเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของคนในชาติก่อนที่จะเปิดเสรีด้านการค้า การควบคุมการนำเข้าสินค้าที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยโดยการตั้งกำแพงภาษีที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมไทยมากที่สุด การควบคุมราคาสินค้าที่เป็นปัจจัยสี่และที่ส่งเสริมการศึกษาให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ การจัดเก็บภาษีแบบก้าวหน้า การปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น หากเป็นแนวทางนี้ เศรษฐกิจพอเพียงอาจเกิดขึ้นในระดับชาติได้ในอนาคต

2. เปลี่ยนโครงสร้างทางปรัชญาสังคม การเมืองและเศรษฐกิจใหม่ โดยใช้แบบวิมุตินิยมและปัญญานิยม ซึ่งไม่ให้ความสำคัญกับระบบเสรีนิยมและทุนนิยม หากเป็นแนวทางนี้ เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้ทันทีในระดับชาติ

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะทางปฏิบัติของเศรษฐกิจพอเพียง

1. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ตั้งอยู่บนฐานของอุดมคติแบบวิมุตินิยมและปัญญานิยม ซึ่งเป็นหลักปรัชญาที่แตกต่างกับปรัชญาสุขนิยมในประเด็นสำคัญ ดังนั้นถ้าเราควรจะยอมรับหลักปรัชญานี้ เราต้องไม่ส่งเสริมให้คนมีค่านิยมแบบสุขนิยม และมุ่งส่งเสริมค่านิยมแบบวิมุตินิยมและปัญญานิยมให้มาก ๆ เพราะถ้าจะให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้จะต้องให้คนยอมรับและเปลี่ยนค่านิยมก่อนเป็นอันดับแรก สังคมไทยในปัจจุบันผู้เขียนคิดว่าคนส่วนใหญ่มีค่านิยมแบบสุขนิยมเห็นได้จากหลักการทางสังคมต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมล้วนสนับสนุนปรัชญาสุขนิยมเป็นส่วนใหญ่

¹⁶ มีนักปรัชญาหลายคนเชื่อว่า สังคมใช้ปรัชญาเสรีนิยมได้ โดยไม่ต้องเน้นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเดียว

ในการอ้างเหตุผลทางปรัชญาสังคมเรื่องหนึ่งที่สำคัญและน่าสนใจ คือ เรื่องความยุติธรรมทางสังคม ที่ผู้เห็นด้วยกับปรัชญาเสรีนิยมแต่ไม่เห็นด้วยทั้งหมดกับเศรษฐกิจทุนนิยมสามารถนำมาอ้างเหตุผลสนับสนุนได้ ผู้สนใจโปรดดู JOHN RAWLS , A Theory of Justice (Cambridge : Harvard University Press, 1971).

2. จากข้อที่หนึ่ง หลักการทางเศรษฐกิจที่จะส่งเสริมให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นได้ไม่ควรเป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้เกิดระบบเสรีนิยมและทุนนิยมเป็นประเด็นหลัก เพราะระบบเสรีนิยมและทุนนิยมที่มีเป้าหมายที่การแสวงหากำไรสูงสุดไม่สอดคล้องกับปรัชญาวิมุตินิยมและปัญญานิยม แต่ส่งเสริมปรัชญาสุขนิยม ดังนั้นนโยบายระดับชาติจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ส่งเสริมให้มีการพึ่งพาตนเองในชุมชนมากขึ้น โดยการออกกฎหมายต่างๆ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งเป็นต้น

3. จากข้อหนึ่งและสอง เป็นข้อเสนอที่ไม่ได้เกิดจากข้ออ้างหลักในบทความนี้ แต่เป็นเหตุผล

ที่เกี่ยวข้องกัน นั่นคือ หลักการทางการเมือง กฎหมาย และอื่นๆ ที่เกี่ยวกับหลักการทางสังคมในระดับต่างๆ ควรสอดคล้องกับหลักปรัชญาแบบวิมุตินิยมและปัญญานิยม และสอดคล้องกับหลักเศรษฐศาสตร์แบบชุมชนในข้อที่สองด้วย เพราะหากเราไม่ดำเนินการไปทั้งโครงสร้างทางสังคมเราไม่สามารถทำให้เศรษฐกิจพอเพียงเกิดผลในทางปฏิบัติได้ เช่น ต้องมีการปฏิรูปที่ดิน การกำหนดราคายาที่เป็นธรรมต่อประชาชน การปฏิรูประบบธนาคาร การดูแลสวัสดิการต่างของคนส่วนใหญ่ของประเทศที่เป็นฐานสำคัญของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ซึ่งหวังว่าจะได้มีคำตอบจากนักคิดในด้านต่างๆ ในโอกาสต่อไป □

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. ทฤษฎีใหม่ในหลวง : ชีวิตที่พอเพียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, 2542.

โจด, ซีริล เอ็ดวิน มิทชินสัน. ปรัชญา, แปลจาก Philosophy, แปลโดยวิทย์ วิศทเวทย์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2521.

ทับทิม วงศ์ประยูร. ประวัติและลัทธิเศรษฐกิจ, แปลจาก History of economic doctrines. กรุงเทพฯ : วิ.เจ.พรีนติ้ง, 2536.

เนื่องน้อย บุญเนตร. จริยศาสตร์ตะวันตก : ค้านท์ มิลล์ ฮอบส์ รอลส์ ชาร์ท. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม : แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2542.

วิทย์ วิศทเวทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น : มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2526.

..... ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2527.

เศรษฐกิจพอเพียง : เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2542 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซีดี จอมเทียน พัทยา วันที่ 18-19 ธันวาคม 2542/ จัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา ...(และอื่นๆ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิชัยพัฒนา, 2542.

สมภาร พรมทา. มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต. กรุงเทพฯ : พุทธชาติ, 2538.

Perry, John and Bratman, Michael, Editors. Introduction to philosophy : Classical and Contemporary Readings. Oxford : Oxford University Press, 1986.